

Risk Toplumdan Kriz Toplumuna: COVID-19 Salgınının Gündelik Hayatımıza Etkisi

From Risk Society to Crisis Society: Impact of COVID-19 Pandemic on our Lives

Kemal Ataman¹

¹ Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye

ORCID: K.A. 0000-0001-5107-8367

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:

Kemal Ataman,
Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye
E-posta: kemal.ataman@marmara.edu.tr

Başvuru/Submitted: 01.09.2021

Revizyon Talebi/Revision Requested: 12.09.2021

Son Revizyon/Last Revision Received: 30.09.2021

Kabul/Accepted: 04.11.2021

Atıf/Citation: Ataman K. from risk society to crisis society: impact of covid 19 pandemic on our lives. Sağlık Bilimlerinde İleri Araştırmalar Dergisi 2021; 4(Suppl.1): S105-S111.
<https://doi.org/10.26650/JARHS2021-989461>

ÖZ

Son birkaç yüzyıldır bilimsel ve endüstriyel alanda meydana gelen devrim niteliğindeki değişmelerin yol açabileceği riskler uzun zamandan beri öngörülmüyordu. Heidegger, Beck ve Giddens gibi düşünürler, bu değişim ve dönüşümleri bir yandan toplumun “yeni bir modernliğe doğru” geçişi olarak yorumlarken, diğer yandan da bunların sebep olabileceği türlü varoluşsal risklere vurgu yaparak “yeni modernliğin” başat niteliğini ortaya koymaya çalışmışlardır. İçinde bulunduğumuz zaman diliminde, dünya toplumları, bu varoluşsal risklerden biri olarak görülen COVID-19 salgınının bilfiil yaşandığı bir kriz sürecini tecrübe etmektedir. Bu çalışmada, ilk olarak “risk toplumunun” mahiyeti özellikle Beck’in kavramsallaştırmasıyla izah edilmeye çalışılmış, ardından konuyla ilgili yapılan çalışmalara referansla günümüzde risk toplumu algısına ve bu algının evrenselliğine dikkat çekilmiştir. Son olarak, COVID-19 ile birlikte tecrübe edilen kriz toplumunun gündelik yaşam üzerindeki etkilerine dair bazı değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Risk Toplumu, Kriz Toplumu, COVID-19 Salgını, Gündelik Hayat

ABSTRACT

The risks posed by the revolutionary changes that have taken place in the scientific and industrial fields over the past few centuries have long been anticipated. Thinkers such as Heidegger, Beck, and Giddens interpreted these changes and transformations as society’s transition “towards a new modernity,” and revealed the dominant quality of the new modernity by emphasizing the various “existential risks” they may cause. Currently, the “world risk society” is going through a crisis process in which the COVID-19 epidemic, which is seen as one of these existential risks, is actually being experienced. This study aims first to understand the nature of the current crisis in the light of Beck’s theory of risk society, and second to assess today’s perception of risk society and the universality of this perception.

Keywords: Risk Society, Crisis Society, COVID-19 Pandemic, Everyday Life

GİRİŞ

COVID-19 salgınının insanlığın şahit olduğu en büyük felaket olmasa da büyük felaketlerden biri olduğu konusunda bir konsensüs olduğu anlaşılıyor. Salgının büyüklüğünü, topluma olası etkisini ve sürecin sonunda bizleri nasıl bir toplum ve dünyanın beklediğini ölçebilecek verilere henüz sahip değiliz. Elimizdeki sınırlı veri, gözlem ve tarihsel tecrübelerimizden hareketle ancak ileriye dönük tahminlerde (*informed prediction*) bulunabiliyoruz. Dolayısıyla, süreç içinde alınmak zorunda kalınan olağan-dışı tedbirlerin toplum üzerindeki etkisinin ne olacağı, bunların hangi alanlarda ve toplumun hangi kesimlerinde daha etkili olacağı ve daha da önemlisi kalıcı olup olmayacağı (norm olup olmayacağı) hususları araştırılmaya değer konular arasındadır. Bununla birlikte gerek toplumumuzda ve gerekse dünyanın farklı ülkelerinde yapılan araştırmalar bize, tüm dünyada salgın kaynaklı bir karamsarlığın ve güvensizliğin hâkim olduğunu gösteriyor. Bu karamsarlığın farklı kaynaklardan beslendiği aşikârdır ve bir karşılığı da vardır. Yalnızca tarihi süreç içinde benzer felaketler neticesinde toplumların, ekonomilerin, sosyal yapıyı oluşturan kurumların, can ve mal kayıplarının ve siyasi yapıların nasıl etkilendiğine dair veriler analiz edilince bile, bugün şahitlik ettiğimiz karamsarlık ve güvensizlik duygusunun beklenen bir durum olduğu anlaşılır. Bu noktada en azından şimdilik altını çizmemiz gereken hususlardan biri şu olabilir: Tarihte yaşanan tüm felaketlere ve bu felaketlerin şiddeti, etkisi ve ortaya çıkardığı radikal sonuçlara rağmen insanlık her defasında kendini yeniden inşa etmeyi başarmıştır. İşte bu husus, salgınla mücadelede başarılı olacağımıza dair ümitlerimizi canlı tutmaya yardımcı olabilir. Bir başka ifadeyle, büyük bir felaketin tam da ortasında olduğumuz bir vasatta tümüyle karamsar bir vaziyet alıp kıyameti beklemek de hiçbir şey olmamış gibi düşünüp ona göre davranmak da insanlığı iyi bir noktaya taşımayacaktır. Bunun yerine ihtiyatlı bir iyimserliğin hâkim olması en doğru yol olacaktır. Toplumumuzda bu durum, dinî bir terminolojiye müracaatla, “ümitle korku arasında olmak/bulunmak” olarak nitelendirilir.

Tüm insanlığı tehdit eden bu salgının özelliklerini analiz ettiğimizde, salgının tarihteki büyük felaketlere benzer neticelere gebe olduğunu söyleyebiliriz. Zira göstergeler bize bunu söylüyor. Söz konusu toplum olunca salgının, toplumun hangi alanlarını etkilediğini ve bu etkilerin toplumun hangi kesimlerine daha çok zarar verdiğini araştırmak kaçınılmaz olur. Bununla birlikte, alan ve zaman sınırlılığı dolayısıyla bazı hususlara yalnızca kısmen ve de başlıklar halinde değinmek yeterli olacaktır.

Risk vs. Kriz

Çalışmanın başlığından da anlaşılacağı üzere, konu, toplumların bir durumdan bir başka duruma evrilme sürecine işaret ederek, “risk toplumunun” ve bir de kriz içinde olan ve krizi tecrübe etmekte olan “kriz toplumunun” karakterini analiz etmeyi amaçlıyor. Risk toplumu terkibi (*Risikogesellschaft*) Alman sosyolog Ulrich Beck’in çalışmalarında merkezî bir konuma sahip olduğu gibi, A. Giddens gibi düşünürlerin çalışmalarının da başat konularından biridir.

Beck’e göre toplumlar, Lyotard gibi düşünürlerin iddialarının aksine, postmodern değil refleksif (*reflexive*) veya ikinci modernleşme sürecini tecrübe etmektedir (2, 7). Bu süreç, toplumları ulusal endüstri toplumlarından dünya risk toplumuna (*World risk society*) doğru sürüklemektedir. Teoriye göre, söz konusu risk toplumun üç temel karakteristiği vardır: 1. Yereli aşan bir boyut/evrensellik (*delocalization*), 2. Hesaplanamazlık (*uncalculability*), 3. Telafi edilemezlik (*non-compensatability*) (3). Buna göre risk, insan hayatı, sağlık, mülkiyet, çevre gibi alanlar üzerinde farklı nedenlerle ortaya çıkan felaketlerin istenmeyen olumsuz etkilerinin görülmesi olasılığına işaret eder. Bu durum varoluşsal güvenlik (*existential* veya *ontological security*) olarak bilinir ve yalnızca potansiyel olarak vardır; henüz fiili olarak gerçekleşmiş bir durum söz konusu değildir (6). Bir başka ifadeyle, “risk bir felaketle aynı şey değil, gelecekteki bir felaketin bugünden öngörülmesidir” (2, 4). Buna göre, insanoğlu sürekli olarak risklere maruz kalmaktadır; zira o, risk toplumunda yaşamaktadır. Beck, bu durumun insanoğluna bir sorumluluk yüklediği gibi, stratejik bir avantaj da sağladığı hususuna dikkat çeker. Risk toplumunun insana sağladığı riski öngö-

rebilme becerisi sayesinde, insanoğlu, acil durumların sosyal panik ve korkulara dönüşmesine engel olarak pek çok felaketin önüne geçebilir. Literatürde, zaman zaman kontrol edilebilir ve kontrol edilebilir olmayan riskler gibi kavramlarla karşılaşırız. Buna göre bazı riskler öngörülebiliyorsa, bunlar aynı zamanda en azından potansiyel olarak kontrol de edilebilir olmalıdır. Bazı riskler, insanlığın iradesi ve gücü dışında ve onları aşan bir boyutta gerçekleştiği için kontrol edilemez gibi görünebilirler. Ayrıca riskler, gerçekleştikleri andan itibaren oluşturdukları zararlar birlikte ortadan kalkmazlar. Bu nedenle, Beck'e göre, tecrübe edilen yıkıcı sonuçlarla gerçekleşmesi olası potansiyel unsurlar arasındaki fark önemlidir. Esasen, bu ikinci anlamıyla riskler gelecekteki bir duruma işaret eder. Bu ise "kısmen şu anda hesaplanabilen zararların geleceğe uzatılmasına ve kısmen de genel bir güven kaybına veya 'risk çarpanlarına' [*risk multipliers*] dayanmaktadır. Doğası gereği risklerin beklentiyle/öngörüyle, henüz gerçekleşmemiş ama tehdit eden olası bir felaketle/yıkımla bir ilgisi vardır ve şüphesiz riskler bugün zaten gerçektir" (2).

Beck'in yorumlarının, insanoğlunun sahip olduğu akıl, bilgi birikimi ve potansiyel marifetiyle öngörülebilir risklerin çoğunun üstesinden gelebileceğine dair bir inancın varlığına işaret ettiği izahatın varesidir. Zira ona göre, bir risk toplumunda riski öngörebilmek, potansiyel tehlike hakkında projeksiyon yapabilme imkânı sağlar. Felaket beklentisi, bir taraftan en keskin ve katı inançları değişime zorlarken, öte taraftan herkese ve siyasi kurumlar da dâhil olmak üzere her kuruma uluslararası düzeyde önemli değişiklikler yapma ve yeni enerjileri harekete geçirme fırsatı sunar (4). Gelecekteki olası riskleri ve felaketleri daha bugünden öngörebilen böyle bir yaklaşım veya bilinç, modern toplumun temellerini yerle etme potansiyeline sahiptir (3). Bunu gerçekleştirmenin asgari koşulu, insanoğlunun, şeylerin olması gerektiği yerde olmaması durumu olarak da bilinen her türlü adaletsizlik, bencillik, tamah gibi insanı insan olmaktan alıkoyan fenalıklarla mücadele etmeyi kabul etmesi ve riskin krize dönüşmesine engel olabilecek her türlü tedbiri alma niyetini ve kararlılığını göstermesidir.

Kriz durumu ise, toplum bireyleri arasında büyük anlaşmazlıkların varlığına, kafa karışıklığına, ıstırap zamanına ve güvensizlik duygusuna, kısaca felaket durumuna işaret eder. Bir başka ifadeyle, kriz içinde olmak, yine büyük bir zorluk, tehlike ve ıstırap gibi durumları potansiyel olarak değil, fiili olarak bizzat yaşamak, deneyimlemek ve böyle bir ortam içinde bulunmaktır. Risk toplumlarında, krize götüren risklerin ortadan kaldırılması için mücadele edilirken; kriz toplumlarında, tecrübe edilmekte olan felaketten kurtulmak için mücadele edilir.

Risk toplumu etrafındaki literatüre katkı sağlayan düşünürlerden biri de A. Giddens'tir. Giddens'a göre, 17. yüzyılda Batıda başlayan, zamanla tüm dünyaya yayılan ve modernite olarak bilinen bir süreç vardır (5). Bu sürecin ideolojileşmiş hali olarak bilinen modernizm, bugün için daha fazla müracaat edilen bir kavramdır. Buna göre, modernizm, düşünce tarihinde Aydınlanma olarak bilinen büyük kırılmanın yol açtığı zihinsel dönüşümün ortaya çıkardığı bir ideoloji ve yaşam biçimidir. Adı geçen ideoloji ve yaşam biçimi, geleneksel olarak bilinen toplumlarla modern olarak tanımlanan toplumlar arasında düşünsel, sanatsal, mimari, felsefi, dinî ve siyasi alanlarda kesin bir kopuşa neden oldu (5). Tartışmakta olduğumuz mesele üzerinden konuya yaklaşırsak, geleneksel toplumlarda insanların engel olmakta zorlandığı hatta engel olamadığı doğal afetler tabii ki vardı. Bir başka ifadeyle doğal afetler modern zamanların toplumlarıyla sınırlı bir olgu değildir. Geleneksel toplumlarda da yangın, sel, deprem, yanardağ patlaması, kuraklık ve türlü hastalıklar gibi pek çok doğal afet söz konusuydu. Modern zamanlardaki risk durumlarını geleneksel olandan ayıran en temel özellik, doğa olaylarıyla gerçekleşen "doğal" afetlere insanoğlunun kendi elleriyle yeni "doğal olmayan" afetler eklemiş olmasıdır.

Modern toplumların geleneksel toplumlardan bir başka farkı, geleneksel toplumlarda riskler görece daha yerel/bölgeselken, modern zamanlarda risklerin çeşitlenerek artması ve evrensel bir boyut kazanmasıdır. Risklerin evrenselleştiği iddiasına şöyle bir itiraz yöneltilebilir: Her ne kadar risklerin evrensel olduğu söylenebilirse de Wallerstein'in analiz yönte-

mine dayalı kavramsallaştırmasıyla, merkez ülkelerdeki (*core*) riskler, çevre (*periphery*) ülkelerdeki risklere göre daha azdır ve çevre ülkelerdeki risklerin kaynağı da merkez ülkelerin sömürgeciliğe dayalı “gelişmişliğinde” aranmalıdır (10). Bu durum COVID-19 sürecinde çevre ülkelerle merkez ülkeler arasındaki ilişkilerde iyice somutlaşmıştır. Bunun haklı bir itiraz olduğunu teslim etmekle birlikte, burada evrensellekle dikkat çekmeye çalıştığımız husus, riskler yalnızca bugün tecrübe ettiğimiz COVID-19 ile sınırlı olmadığı gibi, merkez veya çevre gözetmeden tüm ülkelerin söz konusu risklerden etkilenmesidir. Bir başka ifadeyle, küresel ısınma, çevre kirliliği, açlık, susuzluk, savaşların etkisi gibi hususların yalnızca çevre ülkeleri değil, merkez ülkeleri de tehdit eden evrensel bir yönünün olduğu aşikârdır.

Sağlık, kültür gibi alanların endüstrileşmesi kadar savaşların endüstrileşmesi de bir başka modern problemeye işaret eder (5). Bauman’a göre, örneğin, Holokost’un gerçekleşmesini mümkün kılan en önemli faktör ahlaktan arındırılmış, eleştirel olmaktan uzak ve ahlaki gölgeleyen bir rasyonalitedir. Bauman’a göre, eleştirel düşünce, kötülük sarmalından kurtulmanın yegâne yoludur (11). Auschwitz-Birkenau’yu ziyaret edenlerimiz, orada hesaba kitaba dayalı, bir ırkı sistematik olarak yok etmeyi hedefleyen, son derece rasyonel ve işlevini yerine getiren adeta bir insan yok etme makinesi/sistemi inşa edildiğini görmüştür. Bauman’a göre, geleneksel toplumlar böyle bir makine/sistem inşa edebilecek beceri ve yetenekle, rasyonaliteyle donatılmış değildir; bu, modern zamanların bir ürünüdür ve maalesef ancak anlamdan, eleştirel düşünceden, öz-düşünümSELLİKTEN (*self-reflexivity*) ve maneviyattan arındırılmış bir akıl ve bilim anlayışıyla gerçekleşmesi mümkün olmuştur. Sosyolojik teorisini önemli ölçüde Weber’in bürokrasi, rasyonalleşme ve demir kafes (*iron cage*) yorumları üzerine inşa eden G. Ritzer bu durumu rasyonalitenin paradoksu (*paradox of rationality*) olarak adlandırır ve bu tür bir rasyonalitenin zaman içinde irrasyonaliteye (*irrationality of rationality*) evrileceğinin altını çizer. Ritzer bu hususu özellikle toplumların McDonaldlaşması sürecini irrasyonel olarak yorumlayarak örneklendirir. Ona göre bu süreç irrasyoneldir, teh-

likelidir ve son tahlilinde de mantıksızdır. Zira sürecin, insanı insan olmaktan çıkaran, insanlık karşıtı (*anti-human*) ve hatta insanlar için yıkıcı bir sisteme dönüşebilme potansiyeli vardır (9).

Yirminci yüzyılın en önemli filozoflarından biri olan Heidegger’e göre ise insanlığı tehdit eden risklerin temelinde Varlık (*Sein, Being*) hakkında tefekkür etmeyi ve var-olmanın anlamını (*Seinfrage, question of Being*) ihmal eden bir akletme ve düşünme biçimi yatar. Heidegger böyle bir düşünme biçiminin hasbi değil, hesaba kitaba dayalı, hesabi bir düşünme biçimi (*calculative thinking*) olduğunu ifade eder (8). Düşünceye anlam katan ise, tefekküre dayalı düşünme (*meditative thinking*) biçimidir; böylece Heidegger, var olan her şeyde mündemice bir anlam dünyası üzerine tefekkür etmeye davet eder bizi. Bu yönüyle o, bizi, çevreyi bu denli nobranca manipüle etmememiz gerektiği hususunda uyarır. Öyle anlaşılıyor ki, daha bugünkü anlamıyla kriz toplumunda yaşamadan çok önceleri sosyologlarımız, teologlarımız, filozoflarımız, bilim insanlarımız risk toplumu gerçeğine dikkatimizi çekmeye çalışmışlardır fakat belli ki biz, bu ikazları yeterince ciddiye alıp kulak asmadık.

Riskin Evrenselliği: “Dünya Risk Toplumu”

Bu analizler ışığında bugün için hala geçerli olan önemli sorulardan biri, “insanlığı bekleyen en büyük riskler veya tehlikeler nelerdir?” mealindeki soru veya benzeri sorulardır. Bu tür sorular üzerine yoğunlaşan çalışmalar analiz edildiğinde, yukarıda dile getirmeye çalıştığımız risklerin evrenselliği iddiasının hem teorik hem de pratik düzeyde doğrulanmış olduğu görülür. Örneğin böyle bir soruyu İstanbul’daki herhangi bir prestijli lisenin öğrencisine sorduğunuzda ya da Londra veya Tokyo’daki dengi bir lise öğrencisine sorduğunuzda alacağınız cevaplar büyük benzerlikler arz edecektir. Nitekim konuyu vuzuha kavuşturabilmek için görüşlerine müracaat ettiğimiz gençlere şöyle bir soru yönelttik: “Size göre, yakın gelecekte dünyayı bekleyen en önemli problemler nelerdir? Sıralayınız.” Sağlıklı bir değerlendirmede bulunabilmek için konuyla ilgili bir karşılaştırma yapma gereği ortaya çıktı. 2017’de Dünya Ekonomik Forumu, 2000’li yılların gençlerine şöyle bir soru sormuştu: “Dünyayı bekleyen büyük felaketler neler-

dir?” Biz aynı soruyu bu liselerde çalışan öğretmenler vasıtasıyla öğrencilere yönelttik. Felsefe öğretmeni felsefe dersinde, din dersi öğretmeni din dersinde bu soruları öğrencilere sorarak bazı cevaplar aldı. O cevaplara geçmeden önce, Dünya Ekonomik Forumu'nun sorusuna gelen cevaplarda dünyayı bekleyen on tehlikenin şöyle sıralanmış olduğu görülüyor: 1. İklim değişikliği, 2. Geniş çaplı savaşlar, 3. Gelir adaletsizliği ve ayrımcılık, 4 Mutasyona uğrayan ve artan hastalık ve virüs çeşitleri, 5. Dini çatışmalar, 6. Hükümetlerin hesap verebilirliği, 7. Su ve yiyecek güvenliği, 8. Eğitim mahrumiyeti, 9. Güvenlik, 10. Ekonomi ve fırsat eşitsizliği.

İstanbuldaki bazı prestijli liselerde okuyan okuyan öğrencilerin verdiği cevaplar ise şöyledir: 1. Küresel ısınma ve doğadaki dengenin kaybolması, 2. Çevre kirliliği, 3. Yapay zekâ ve robotların hayata dâhil olması, 4. Yapay zekânın kontrolden çıkma olasılığı, 5. Yeni tip virüs ve hastalıkların ortaya çıkması, 6. Kaynakların azalması nedeniyle çıkacak savaşlar, 7. Büyük göçler, 8. İnsanların yalnızlaşması, 9. Azgınlık ve sapkınlığın artması, 10. Aşırı bireysellik ve çıkarıcılık (1).

Katılımcıların, yukarıda zikredilen konulara ilave olarak aşağıdaki hususlara da dikkat çektiklerinin altını çizelim: Cinsiyet değişiminin artması, eşcinselliğin yayılması, özel hayatın ve kişisel sınırların yok olması, şiddet ve yıkıcı afetler, nükleer savaş, samimiyetsiz ilişkiler ve değerlerin kaybedilmesi, ilaç sektörüne bağımlılığın fazlaca artması ve ağrı kesici ilaçların (özellikle antidepressan) tüketimi... Bu araştırmada yeni ve kontrol edilemeyen hastalık ve virüsleri yakın bir tehdit ve risk olarak görmek konumuz açısından önemlidir.

Soruya verilen cevaplar ve bunların önem sırası dikkate alındığında, dünyayı bekleyen risklerin yalnızca evrenselleştiğini değil aynı zamanda bu risklerin neler olduğu hususunda anlaşmış gibi görünen bir dünya gençliği görüyoruz. Sonuç olarak diyebiliriz ki, modernite, modern söylemin iddia ettiğinin aksine, varoluşsal kaygılarımızı ortadan kaldırmadığı gibi risk, kaygı ve korku setimize yenilerini eklemiş görünüyor. Buradan hareketle kontrol edilemez risklerle dolu, kestirilemeyen bir geleceğin bizi bekledi-

ği söylenebilirse de risk toplumunda olmak Beck'in de sıklıkla vurguladığı gibi bir fırsat kapısını da aralayabilir. Zira Beck, riski içinde bulunduğumuz sosyal güvensizlik ortamının ve sürecinin yapıcı bir bileşeni olarak görme eğiliminde olsa da bunu mutlak terimlerle tanımlayamayacağımızı savunur. Zira “her güvensizlik her zaman bireyin veya toplumun başa çıkması gereken somut risklere bağlıdır.”

Potansiyel bir risk olmaktan çıkıp bir felakete dönüşen COVID-19 salgının toplumsal etkisini incelediğimizde, salgından en fazla toplumun dezavantajlı kesimlerinin- özellikle de ekonomi, eğitim, sağlık, güvenlik gibi hayat fırsatlarına (*Life chances, Lebenschancen*) erişim konularında- etkilendiğini görürüz. Bu nedenle, dezavantajlı kesimle görece daha avantajlı toplumsal kesimler arasındaki makas her alanda açılmış görünüyor. O kadar ki bu süreçteki en temel ihtiyaç olan maske temininde bile sıkıntılar yaşandığını biliyoruz. Ekmeğini günlük olarak kazanan insanlar kapanma süreci öncesi ve sonrasında ciddi ölçüde maddi, bunun neticesi olarak da manevi ve ailevi sorunlar yaşadı. Dezavantajlı ailelerin çevrim-içi eğitimden yeterince istifade edemediği de bir gerçektir; yapılan tüm çalışmalar buna işaret ediyor.

Bununla birlikte, ekonomik kaygılar dışında, her türlü ontolojik kaygının, sınıf gözetmeksizin, toplumun her kesiminde arttığını öngörebiliriz. Bu tür ontolojik kaygıların orta ve üst tabakaya ait bireylerde daha yıkıcı tesirler bırakmış olabileceği de ihtimal dâhilindedir. Zira alt gelir grubuna ait bireylerde, normal zamanlarda bile hayatlarının önemli bir bölümünü zaten salgın şartlarına benzer şartlarda yaşadığı şeklinde bir algı olduğu anlaşılıyor. Orta ve üst gelir gruplarındaysa ekonomik olarak çok ciddi travmalar yaşanmamış olduğunu varsaysak bile, psikolojik ve ontolojik kaygılarının düşük gelir gruplarına göre daha fazla artmış olabileceğini söylemek aşırı bir yorum olmasa gerektir. Zira salgının yol açtığı “yeni şartlar” dezavantajlı kesimler için yeni değilken, orta ve üst gelir grubuna ait olanların önemli bir kesimi için yendir ve travmatiktir.

Salgının sosyal yapıyı oluşturan kurumlar üzerindeki kalıcı etkisi hakkında güvenilir değerlendirmeler yapabilmek için biraz daha zamana ve veriye ih-

tiyacımız olduğu aşıkardır. Bununla birlikte, yakın gelecekte toplumun tüm kesimlerinin, sosyal, psikolojik, ekonomik, hatta psikiyatrik sorunlarla yoğun bir şekilde karşılaşılacağını öngörebiliriz. Bu nedenle, salgın döneminde alınan tedbirlerin ve getirilen kısıtlamaların geçici olduğunun, dahası geçici olması gerektiğinin bilinmesi ve buna uygun hareket edilmesi önemlidir. “Yeni normal” olarak zikredilen davranışların kalıcı olacak şekilde bir örüntüye dönüşmemesi ve “eski normale” dönülebilmesi için, başta aşı olmak üzere, alınan tedbirlerin etkili ve tavizsiz bir şekilde uygulanması zorunluluğu vardır. Olağanüstü durumlarda alınan olağanüstü tedbirler, tanım gereği, olağan değildir fakat gereklidir. Olağan olmayan bu tedbirler ve uygulamalar ne kadar uzun süreli olarak uygulanırsa, kalıcı olma ve birer davranış kalıbına dönüşme riski o kadar yüksektir. Bu durum ise toplumsal çözülmeye kapı aralama potansiyeline sahiptir.

SONUÇ YERİNE

1. Çalışmalarına atıfta bulunduğumuz düşünürlerin analizleri bize, doğa ve varlık üzerine tefekkür etmek yerine, onları manipüle etme hak, salahiyet ve gücünü kendinde gören bir insan tipi yetiştirdiğimizi söylüyor. Bu durum, insanlığın bugünü ve geleceği için en önemli risklerden biri olarak kabul edilebilir.

2. COVID-19 salgınından önce, insanlık, maneviyatı ve anlam arayışını büyük ölçüde dışlayan ve böylece insanın arzu ve ihtiyaçlarını yalnızca fiziksel olanla sınırlandırarak, esas olarak beden sağlığına odaklanan bir dünya görüşünü yegâne gaye olarak öne çıkararak ruhun ihtiyaçlarını es geçti. Bu sürecin ortaya çıkmasına zemin hazırlayan sürecin bileşenlerinden belki de en önemlisi, eleştirel bakış açısını ve ahlaki unsurları dışlayan ve her türlü bağlamdan bağımsız ve mutlak hakikatin yegâne ölçütü olduğu varsayılan akıl ve bilime bahşedilen olağanüstü statü ve roldür. Beck'e göre, geldiğimiz noktada, bilimsel gelişmeler bilime duyulan mutlak güveni sarsmasına karşın ona duyulan ihtiyaçta bir eksilme olmadı; aksine arttı. Bu yorumun geçerliliği salgın sürecinde tüm dünyada bilime karşı gelişen karmaşık tutumlarda somut hale gelmiştir. Artık bilim “daha fazla gerekli ve aynı oranda daha fazla yetersiz” hale gelmiş görünüyor (2).

3. COVID-19 salgını üzerine yapılan araştırmalar bize, korku, acı ve hastalıkları deneyimleyen bireylerin büyük çoğunluğunun ruhsal bir yenilenme yaşadığını gösteriyor. Bu durum belki de maneviyatın gelişimiyle, özgürlüğe dayalı bir tutum ve tavır sergileme becerisi gösterebilen yeni bir COVID-19 neslinin doğmasına yol açabilir. Sosyal bilimciler arasında, her büyük felaketten sonra genel olarak toplumların kendilerini yenilediği şeklinde yaygın olarak paylaşılan bir görüş vardır. Zira her risk ve kriz bünyesinde yalnızca felaketleri değil fırsatları da barındırır.

4. Risk toplumunda yaşamaktan başka seçeneği olmayan bizler için güvensizlik duygusu varoluşsal bir konudur. Beck'e göre bunun özgürleştirici bir yönü vardır. Zira paradoksal görünse de güvensizliği özgürlüğümüzün bir unsuru olarak görmek zorundayız. Bu aynı zamanda bir demokratikleşme formudur; türlü olası seçenekler arasında sürekli olarak yenilenen bir tercihtir. Zaten değişim de bu tercih sayesinde gerçekleşir (2).

5. Son olarak, küresel risklerin, küresel bir krize dönüştüğü bir vasatta COVID-19'la, yine küresel aktörlerin sürece müdahil olmasıyla mücadele edilebilir. Uluslararası boyut dikkate alınmadan yapılacak her türlü mücadelenin başarısızlıkla sonuçlanması mukadderdir. Salgınla etkili bir şekilde mücadele eden, örneğin Yeni Zelanda ve Tayvan gibi ülkelerde bir ara vakaların sıfırlanmasına karşın bir süre sonra tekrar görülmeye başlaması, küresel ölçekte ciddi bir felaketle karşı karşıya olduğumuzu bir kez daha göstermiştir. Bir ülke kendi sınırları içinde vaka sayılarını sıfırlasa bile, sınırlarını uluslararası hareketliliğe kapatmadığı sürece- ki küreselleştiği söylenen bir dünyada bu imkân dahilinde görünmüyor- COVID-19 salgını ile mücadeleden ödün veremeyeceği aşıkardır. Hiçbir ülke bunun istisnası değildir. Uluslararası boyutla aynı zamanda her ülke kendi sınırları içinde mücadelesini kendi sosyal, dinsel, kültürel, ekonomik ve coğrafi koşullarını dikkate alarak etkili bir şekilde yürütmek zorundadır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Peer Review: Externally peer-reviewed.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Conflict of Interest: Author declared no conflict of interest.

Finansal Destek: Yazar finansal destek beyan etmemiştir.

Financial Disclosure: Author declared no financial support.

KAYNAKLAR

1. Ataman K. Post-Hakikat Döneminde Din Hakkında Konuşmanın İmkânı Üzerine Mülâhazalar. In: Turan İ, Sancar F, editors. Türkiye'de Yüksek Din Öğretimi: Kurumsallaşma-Sorunlar-Beklentiler. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yayınları; 2019.s.45.
2. Beck U. Risk Society: Towards a New Modernity. Çev. M. Ritter. Londra: SAGE Publications; 1992.s.153-94.
3. Beck U. World at Risk: The New Task of Critical Theory. *Development and Society* 2008; 37(1):1-21.
4. Beck U. Critical Theory of World Risk Society: A Cosmopolitan Vision. *Constellations* 2009;16(1):3-27.
5. Giddens A. *The Consequences of Modernity*. Standford: Standford University Press; 1990.s.1.
6. Giddens A. *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Standford: Standford University Press; 1991.s.4.
7. Günerigök M. Risk Toplumu ve Din: Yeni Bir Sosyolojiye Doğru. Ankara: Maarif Mektepleri; 2018.
8. Heidegger M. *Discourse on Thinking*. Çev. J. M. Anderson ve E. H. Freund. New York: Harper Torchbooks; 1966. s.46-56.
9. Ritzer G. *The McDonaldization of Society*. Thousand Oaks, CA: Pine Forge Press; 2004. s.167-201.
10. Wallerstein I. *World-Systems Analysis: An Introduction*. Durham: Duke University Press; 2004.s.12-84.
11. Welzer H. On the Rationality of Evil: An Interview with Zygmunt Bauman. *Thesis Eleven* 2002;70(1):100-12.

